

Ключові слова: педагогічна система, педагогічні принципи, досвід, відчуття, об'єктивна реальність, матеріальний світ, зовнішній і внутрішній світ, спадковість, середовище.

Чиж А. Н. Мысли и рассуждения о философско-педагогических идеях Джона Локка

В статье проанализированы философско-педагогические идеи крупнейшего английского философа и педагога XVII века Джона Локка, который оказал серьёзное влияние на последующее развитие философии и педагогики на французских просветителей Канта, Песталоцци и др. Проанализированы его работы „Мысли о воспитании”, „Опыты о человеческом разуме”, где Локк выражает свои педагогические идеи.

Ключевые слова: педагогическая система, педагогические принципы, опыт, ощущение, объективная реальность, материальный мир, внешний и внутренний мир, наследственность, среда.

Chizh A. N. Thoughts and Reflections on the Philosophical and Pedagogical Ideas of John Locke

The article analyses the philosophical and pedagogical ideas of the great English philosopher and teacher of XVII century, John Locke, who has seriously influence on the subsequent development of philosophy and pedagogy at the French enlighteners of Kant, Pestalozzi, etc. Analyses of his work, of the „Thoughts about education”, „Experiments on the human mind”, where Locke expresses his pedagogical ideas.

Key words: pedagogical system, pedagogical principles, experience, sense of reality, the material world, the outer and the inner world, heredity, environment.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2012 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Лобода С. М.

УДК 37.064.2

В. Д. Шабаліна

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІКИ**

Успішне вирішення складних економічних і соціальних проблем, які стоять перед суспільством на сучасному етапі, нерозривно пов'язане з навчанням і вихованням молоді, з діяльністю системи освіти, у якій провідна роль належить учителю, його компетентності та

професіоналізму. Відтак гостро актуальною стає підготовка вчителя нової формації, здатного до творчої реалізації різних освітніх програм, який використовує в професійній діяльності інноваційні технології, готовий до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями, який сам є активною, креативною, компетентною, самодостатньою особистістю.

Система освіти передбачає перебудову педагогічних технологій від впливу до взаємодії, тобто перехід від монологу до діалогу. У педагогічному ВНЗ це, своєю чергою, сприяє розвитку в студентів соціально-ціннісних установок у сфері спілкування один з одним та зі школярами, змушує ставитися до кожного партнера не як до засобу реалізації своїх завдань, а самоцінно, відчувати інтерес не тільки до результату спілкування, але і до самого процесу. Ці зміни об'єктивно необхідні, тому що, як засвідчує практика, педагоги-початківці погано знайомі зі структурою і законами педагогічного спілкування, не володіють або слабо володіють засобами взаємодії (вербальними і невербальними), не здатні на практиці використовувати знання й уміння комунікативного характеру, засвоєні у ВНЗ. Отже, недолік комунікативної компетентності є однією з поширених причин відтоку фахівців зі шкіл.

Професійне володіння мовою важливе для вчителів усіх ланок, але для вчителя початкової школи це вміння набуває особливої значущості. Саме в молодшому шкільному віці визначаються ідеали, погляди і позиції, виробляється світогляд, засвоюються норми поведінки в контексті конкретної національної культури. У силу того, що на етапі початкового навчання мовна самостійність молодших школярів невелика, учителям початкових класів необхідно досконало володіти системою комунікативних умінь. Саме комунікативні вміння є найбільш значущими в керівництві навчально-виховним процесом, тому що вирішують проблеми емоційного благополуччя та подолання негативних відчуттів у ході публічної діяльності, що є однією із складних психологічних проблем, яку частіше за інших вирішує молодий педагог.

Проблема комунікації завжди була об'єктом пильної уваги багатьох наук, які вивчають людину: філософії, психології, педагогіки, лінгвістики, соціології. На яскраво виражену комунікативну природу процесу навчання і виховання багаторазово вказували такі вітчизняні психологи, як Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодалєв, В. В. Давидов, І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, О. О. Леонтєв, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, Л. Ф. Обухова, І. С. Якіманська та інші, підкреслюючи важливість умінь педагога встановлювати психологічно доцільні взаємовідносини з дітьми.

У педагогічній науці докладно досліджено (і продовжує досліджуватися) процес навчання як комунікативна діяльність. Дидакти підкреслюють роль спілкування в навчанні (М. О. Данилов, Л. В. Занков, В. В. Краєвський, І. Я. Лернер); розглядають навчання як організований процес спілкування (В. К. Дьяченко, В. І. Загвязинський,

М. Д. Нікандров, М. М. Скаткін); відзначають єдність пізнання і спілкування в навчанні (Ю. К. Бабанський, А. В. Мудрик, В. А. Сластьонін), підкреслюючи, що навчання поза спілкуванням не існує.

У психолого-педагогічній літературі виділяють кілька напрямів досліджень проблеми: вивчення загальних питань формування різних педагогічних умінь, зокрема й комунікативних (О. А. Абдуліна, С. І. Кісельгоф, І. Т. Огородников, А. І. Піскунов, Л. Ф. Спірін, М. Л. Фрумкін, А. І. Щербаков та інші); вивчення особливостей педагогічного спілкування та педагогічної діяльності у зв'язку з властивостями особистості вчителя (Ю. М. Кулюткін, О. Б. Орлов, Н. Ю. Посталюк та інші); культура педагогічного спілкування (Г. М. Андреева, Д. І. Балдинюк, Б. В. Бушелева, В. С. Грехнев, В. Кан-Калик та інші); діалог і монолог у спілкуванні (В. В. Горшкова, С. Я. Єрмоленко, С. Ю. Курганов, С. О. Нечаєва, Л. П. Якубинський та інші); вивчення лінгвістичного аспекту проблеми спілкування (А. М. Богуш, Л. А. Введенська, Н. В. Гавриш, О. М. Казарцева, О. В. Калінін, Т. І. Кузнецова, Т. О. Ладиженська, О. І. Марченко, Є. М. Ширяєв та інші); вивчення закономірностей формування в педагога комунікативних умінь і навичок (О. О. Леонтьєв, В. А. Кан-Калик, Г. О. Ковальов, А. Б. Добрович та інші); індивідуальний стиль педагогічної діяльності (Є. О. Климов, В. С. Мерлін, Н. І. Шеліхова та інші); дослідження соціально-психологічних і педагогічних проблем міжособистісного спілкування (Г. М. Андреева, К. О. Альбуханова-Славська, Н. П. Анікеева, О. О. Бодалев та інші); культура мовного спілкування (Т. О. Ладиженська, Н. І. Формановська та інші); невербальне спілкування (В. О. Лабунська, Л. М. Мітіна, Л. А. Петровська та інші).

Як бачимо, проблема педагогічного спілкування є актуальною й багатоаспектною. Таке багатостороннє вивчення привело до створення системи комунікативного виховання та комунікативної дидактики. Комунікаціям відводиться вирішальна роль у розвитку сутнісних сил особистості, її самореалізації, у формуванні системи соціальних відносин, подоланні кризи шкільного навчання. Деякі дослідники комунікативної дидактики підкреслюють першорядне значення відносин між учителем і учнями, пов'язуючи з нею антиавторитарну, демократичну модель навчання, гуманізацію школи.

М. М. Поддьяковим вводиться термін „дидактичне спілкування”, теоретично обґрунтовується його зміст і експериментально перевіряються основні методи і форми, які сприяють формуванню в майбутніх учителів умінь дидактичного спілкування. На Заході вже не одне десятиліття ведеться розробка цілого напрямку, названого в США „комунікативною” педагогікою. Спілкування в цьому руслі виступає як провідна діяльність, а шкільний клас розглядається як певна комунікативна система.

За останнє десятиліття у зв'язку з динамічними соціально-економічними й духовними процесами активізувалося й написання дисертацій з проблем педагогічної комунікації (Н. П. Волкова, В. О. Кочетова, І. І. Курліщук, Т. І. Лук'яненко, О. С. Макарова, І. М. Розіна, І. Л. Руденко, Л. О. Савенкова, П. О. Хроменков, В. Д. Ширшов та інші).

Незважаючи на велику кількість представлених робіт, процес становлення понятійного апарату продовжується. У психолого-педагогічній літературі не уточнено поняття „навчальна комунікація”, не розкрито зміст і структуру цього поняття, не визначено педагогічні умови, які сприяють ефективній підготовці майбутніх учителів початкових класів до навчальної комунікації. Разом з тим, спостереження та аналіз професійної діяльності вчителів і студентів під час проходження педагогічної практики показують, що значна частина труднощів у навчально-виховному процесі зумовлена не відсутністю наукових і методичних знань за фахом, а труднощами в області процесу комунікації. Із цього випливає необхідність спеціальної підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

Тому метою нашої статті є обґрунтування значущості спеціальної організації навчальної комунікації, а також уточнення поняття „навчальна комунікація” на основі аналізу понять „спілкування”, „комунікація” і „педагогічна комунікація”, які використовуються в різних наукових колах.

На нашу думку, мета вищої педагогічної освіти сьогодні стала усвідомлюватися не як „підготовка фахівця”, а як „виховання професіонала”, компетентного, гуманістично орієнтованого, ерудованого і гнучко мислячого.

Взаємодія людей разом із предметно-практичною діяльністю – суть, головні чинники розвитку людини. Людські взаємини, зокрема і в навчальному процесі, повинні будуватися на суб'єкт-суб'єктній основі, коли обидві сторони спілкуються на рівних, як особистості, як рівноправні учасники процесу спілкування. При дотриманні цієї умови встановлюється не міжролевий контакт „учитель-учень”, а міжособистісний, у результаті якого і виникає діалог, а значить, і найбільша відвертість та сприйняття дій одного учасника спілкування з іншим. Створюється оптимальна база для позитивних змін у пізнавальній, емоційній, поведінковій сферах кожного з учасників спілкування. Таким чином, заміна міжролевого спілкування спілкуванням міжособистісним сприяє відходу від формалізму і догматизму в навчанні.

Важливими соціально-психологічними формами взаємодії в навчальному процесі є співпраця та спілкування в ході здійснення спільної діяльності вчителів та учнів для досягнення загального результату. Як зазначають дослідники Н. І. Поліванова, І. В. Рівіна [1, с. 15 – 16], у міру розгортання такої взаємодії може формуватися

сукупний суб'єкт, навчальні зусилля якого спрямовані на досягнення спільної мети і всередині якого встановлюються психологічні контакти між його учасниками. Вони виділяють такі пріоритетні моменти, що стосуються спрямованості психолого-педагогічних досліджень і педагогічних установок:

- акцент у навчанні на певну педагогічну технологію;
- облік змістовності взаємодії педагога з учнями;
- спрямованість на емоційне спілкування з ними;
- облік психологічної комфортності атмосфери уроку;
- індивідуалізація навчання.

Більшість сучасних вітчизняних освітніх технологій враховують важливість активної суб'єктної позиції учнів і суб'єкт-суб'єктних відносин педагога та дітей у навчальній діяльності. У цьому зв'язку концептуального значення набувають різні засади, що характеризують взаємодію вчителя та учнів: знання через спілкування і спілкування через знання (Є. М. Ільїн); закон взаємності (Ш. О. Амонашвілі); створення ситуації навчального діалогу, діалог навколо основних «точок подиву» (В. С. Біблер, С. Ю. Курганов); спільне духовне життя учня і вчителя, педагогіка стосунків, а не вимог (Вальдорфська школа); створення педагогічних ситуацій спілкування, колективний пошук, що направляється вчителем (Л. В. Занков); колективно-розподільна діяльність (Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов, В. В. Рубцов); співтворчість учня та вчителя (І. П. Іванов, Г. С. Альтшуллер), аксіологічний підхід в освіті (Г. С. Батищев, М. М. Бахтін, М. О. Бердяєв). Такі форми навчальної взаємодії є важливими елементами середовища життя дитини і являють собою спеціально організоване спілкування вчителя з учнями і учнів один з одним.

Для нашої роботи найбільшого значення набувають дослідження, спрямовані на створення педагогом у шкільній практиці комфортної, дружньої атмосфери спілкування з учнями, що сприяє більш ефективній навчальній роботі дітей на уроці, їх позитивному ставленню до навчання. Успішність реалізації навчальної взаємодії, педагогічного впливу вчителя на дітей буде визначатися не тільки його вмінням втілювати свої педагогічні наміри з організації навчального процесу та створення ситуацій суб'єктної активності дітей, але й значною мірою його здатністю аналізувати психологічний стан учнів і об'єднувати їхні зусилля. У цьому випадку особливого значення набуває стиль стосунків педагога з учнями, особливості його впливу на дітей.

Дослідники пов'язують навчальну успішність дітей з їх психологічною комфортністю і розуміють її як шанобливе ставлення до дітей і надання їм свободи самовияву на уроці. Для комфортності характерна також адекватна змістова й емоційна взаємодія вчителя і дітей. У таких умовах у дітей більшою мірою розвивається їх самостійність, ініціативність, пізнавальна активність, бажання проявити

себе як особистість, спрямованість на взаєморозуміння з учителем, бажання співпрацювати з ним і емоційне прийняття педагога.

Крім того, слід зазначити визначальне значення аксіологічних основ в освітньому середовищі в умовах навчального діалогу між педагогом і учнями, оскільки в навчальній комунікації суб'єкт-суб'єктні відносини можливі лише в тому випадку, коли вчитель – це яскрава, унікальна особистість, безумовно, з неповторними індивідуальними характеристиками до якої учні тягнуться і прагнуть бути схожими на нього. У такій навчальній комунікації вчитель і учень стають партнерами, співавторами навчального діалогу, що виконують і реалізують одну дидактичну мету, прагнуть до спільного пошуку розв'язання поставлених навчальних задач, а пізнання і спілкування в умовах освітнього середовища стають визначальними компонентами навчального процесу.

У зв'язку з цим, величезну роль набуває вивчення навчальної комунікації педагогів з дітьми на різних уроках.

Для уточнення поняття „навчальна комунікація” звернімося до понять „спілкування”, „комунікація” і „педагогічне спілкування”.

Терміни „спілкування”, „комунікація” використовуються сьогодні в різних аспектах, і як наслідок цього – існування безлічі дефініцій. Особливістю використання їх у сфері освіти є те, що вони означають не тільки процес передачі інформації, але й інформаційний обмін.

Багато дослідників усе частіше вказують на нетотожність понять спілкування і комунікації. Суть дилеми полягає у визначенні того, яке ж із них ширше. Аналізуючи літературу з теми дослідження, ми дійшли висновку, що понятійні і термінологічні розбіжності залишаються на сьогодні до кінця не визначеними. Більше того, намітилися три різні підходи до вирішення цієї проблеми.

Багато вчених (Г. М. Андреева, М. С. Каган, Н. В. Кузьміна, О. О. Леонтьєв та інші) дотримуються такої думки, що поняття „спілкування” глобальніше від поняття „комунікація”, тому що має практичний, матеріальний, духовний та інформаційний характер. У той же час термін „комунікація” вийшов з теорії зв'язку і являє собою простий обмін або передачу інформації чи повідомлення.

Представники протилежної точки зору на взаємодію понять „комунікація” і „спілкування” (К. К. Платонов, Я. Яноушек, В. О. Якунін та інші), як і представники інтеракціоністського напрямку в західній соціальній психології, терміну „комунікація” стали надавати інше значення. Згідно з їх теорією, комунікація – це не стільки передача інформації від однієї особи до іншої, скільки поведінковий бік людей, що взаємодіють між собою. Представники цієї точки зору наполягають на тому, що в широкому сенсі поняттям „комунікація” позначають будь-який зв'язок між людьми, усі наявні способи соціальних зв'язків і взаємозв'язків. „При такому широкому визначенні поняття „комунікація” стає більш загальним по відношенню до поняття „спілкування”, якщо

останнім позначити лише безпосередні форми взаємодії між людьми” [5, с. 101].

Прихильники третьої точки зору (Л. Г. Андропова, В. І. Кабрін, В. В. Охотникова, В. М. Якунін та інші) закликають уникати штучного дроблення значень, що належать до цілісного феномену. За словами В. В. Охотникової, „комунікація виступає як засіб спілкування, а, у свою чергу, широко розвинена система комунікацій „закликає” до спілкування, тому є умовою спілкування багатьох людей” [3, с. 18 – 19]. У той же час В. В. Охотникова наполягає на тому, що комунікація передбачає зворотній зв’язок і розуміння. У своєму дослідженні ми ототожнюємо поняття „спілкування” та „комунікація” і розглядаємо їх як синонімічні.

У філософському сенсі „спілкування” – це суспільне за своєю суттю явище, що змінюється разом із розвитком суспільства. За визначенням, що дається в словнику російської мови С. І. Ожегова [2, с. 440], спілкування – це „взаємні стосунки, діловий дружній зв’язок”. У психолого-педагогічній літературі спілкування визначають як взаємодію людей, що породжується потребами спільної діяльності і характеризує прагнення людини бути включеною в соціум, що передбачає обмін інформацією між його учасниками, а також їх взаємосприйняття, взаєморозуміння і взаємовплив.

Поняття комунікація розглядають як двосторонній процес взаємодії, у ході якого відбувається обмін інформацією між системами в живій і неживій природі і здійснюється взаємосприйняття, взаєморозуміння і взаємовплив.

Педагогічна комунікація або педагогічне спілкування – це, на думку В. Д. Ширшова [4, с. 16], організація навчально-виховної діяльності на основі сприйняття, засвоєння, використання та передачі інформації з різних джерел. Щоб управляти взаємовідносинами, що сприяють продуктивній навчально-виховній роботі, потрібно знати особливості спілкування взагалі, а педагогічного – у першу чергу.

На основі цих понять уточнимо визначення навчальної комунікації. Поняття „навчальна комунікація” є більш вузьким стосовно поняття „педагогічна комунікація”. Під навчальною комунікацією ми розуміємо процес інтелектуального та емоційного обміну інформацією, у ході якого здійснюється збір, перерозподіл інформації і встановлюються міжособистісні контакти між тим, хто навчає, і тими, хто навчається в шкільній аудиторії. Навчальна комунікація виступає як засіб вирішення навчальних завдань, як соціально-психологічне забезпечення навчально-виховного процесу і як спосіб організації взаємин викладача й учнів.

Навчальна комунікація в навчальному процесі є основним параметром, який впливає на весь процес навчання і виховання, тому що основні елементи навчання (цілі, завдання навчання, зміст, форми, методи і засоби) реалізуються за допомогою і в процесі взаємодії учня і вчителя. У цьому процесі або відбувається, або не відбувається

комунікативна взаємодія, що забезпечує сприйняття й засвоєння учнями предметного матеріалу.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми спілкування показав, що питання навчальної комунікації вимагають подальшого вивчення. Для ефективної організації навчально-виховного процесу необхідний суб'єкт-суб'єктний характер стосунків, що припускає спеціально організовану навчальну комунікацію, у якій учитель і учень стають партнерами, співавторами навчального діалогу, що виконують і реалізують одну дидактичну мету, прагнуть до спільного пошуку шляхів виконання поставлених навчальних завдань. Отже, під навчальною комунікацією ми розуміємо процес інтелектуального та емоційного обміну інформацією, у ході якого здійснюється збір, перерозподіл інформації і встановлення міжособистісних контактів між тим, хто навчає, і тими, хто навчається в шкільній аудиторії. Навчальна комунікація є основним параметром, який впливає на весь процес навчання і виховання.

Список використаної літератури

- 1. Поливанова Н.** Суждения учителей и учащихся об учебном взаимодействии на уроках в школе / Нина Поливанова, Ирина Ривина // Культурно-историческая психология. – 2009. – № 4. – С. 100 – 104.
- 2. Ожегов С. И.** Словарь русского языка / [ред.-сост. Н.Шведова]. – 12-е изд. – М. : Рус. яз., 1978. – 846 с.
- 3. Охотникова В. В.** Развитие коммуникативной компетентности субъектов образовательного процесса в вузе: автореф. дис. на получение науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 „Теория и методика профессионального образования” / В. В. Охотникова. – Омск, 2000. – 20 с.
- 4. Основные идеи и направления деятельности академика Ширшова В.Д.:** сборник научных трудов по материалам Международной заочной Интернет-конференции / Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2009. – 224 с.
- 5. Якунин В. Н.** Обучение как процесс управления: психологические аспекты / В. Н. Якунин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. – 160 с.

Шабаліна В. Д. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчальної комунікації як актуальна проблема педагогіки

У статті розглядається значення спеціально організованої навчальної комунікації, визначені пріоритетні моменти в навчальній взаємодії, розглядаються підходи до співвідношення понять „спілкування” і „комунікація”, а також на основі аналізу даних понять і поняття „педагогічна комунікація” уточнюється поняття „навчальна комунікація”.

Ключові слова: спілкування, комунікація, педагогічна комунікація, навчальна комунікація, суб'єкт-суб'єктні відносини, співпраця, взаємодія.

Шабалина В. Д. Подготовка будущих учителей начальных классов к учебной коммуникации как актуальная проблема педагогики

В статье рассматривается значение специально организованной учебной коммуникации, определены приоритетные моменты в учебном взаимодействии, рассмотрены подходы к соотношению понятий „общение” и „коммуникация”, а также на основе анализа данных понятий и понятия „педагогическая коммуникация” уточняется понятие „учебная коммуникация”.

Ключевые слова: общение, коммуникация, педагогическая коммуникация, учебная коммуникация, субъект-субъектные отношения, сотрудничество, взаимодействие.

Shabalina V. D. The Preparation of Future Elementary School Teachers for Educational Communication as the Actual Problem of Pedagogy

The article discusses the importance of special organization of educational communication, priority points in the learning interaction are determined, discusses different approaches to the relationship of terms „conversation” and „communication”, as well as through the analysis of these concepts and the concept of „teaching communication” the concept of „learning communication” is clarified.

Key words: conversation, communication, teaching communication, educational communication, cooperation and collaboration.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2012 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Гавриш Н. В.

УДК 374.7

О. І. Шапран

**ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У РЕГІОНАЛЬНИХ
УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ КОМПЛЕКСАХ**

Освітньо-модернізаційні процеси в Україні, пов’язані з євроінтеграцією, вимагають підготовки компетентного фахівця у відповідності до вимог професійної діяльності, здатного на високому професійному рівні вирішувати різні завдання протягом всього життя. В. Сидоренко відмічає, що термін „професійна компетентність” є сьогодні найуживанішим поняттям, що було сформоване в педагогічній науці та освітній практиці нашої країни в останнє десятиріччя [6, с. 3].